

WSTĘP

Żebractwo należy do kwestii społecznych złożonych i jednocześnie mało poznanych przez współczesną polską politykę społeczną.

Proceder żebractwa nie jest czymś, co pojawiło się nagle. Istniał zawsze tam, gdzie były choroby i doskwierało ubóstwo. Na przestrzeni wieków zmieniały się techniki i natężenie żebractwa, ale pewne cechy pomimo upływu czasu pozostały bez zmian. Bez względu na to, do jakich źródeł historycznych sięgniemy, okazuje się, że żebractwo już wówczas było czymś zorganizowanym, stylem życia, rzemiosłem. Istniały prawa wynikające z niepisanego kodeksu, tzw. statuty żebracze, które określały granice uprawiania rzemiosła, jego naukę, wygląd zewnętrzny, metody uprawiania, organizację wewnętrzną i obyczaje. Na podstawie dokumentów historycznych możemy zapoznać się z różnymi sposobami traktowania problemu żebractwa. Na przykład w Polsce w czasach Jagiellonów odpowiedzią na szerzącą się plagę żebractwa i włóczęgostwa było wydanie w 1496 r. ustawy zobowiązującej miasta, właścicieli wiosek oraz parafie do przeprowadzenia ewidencji żebrzących, sporządzenia list oraz wydania świadectw zezwalających do uprawiania tego procederu. Inaczej potraktowano żebractwo w XVI-wiecznej Anglii. Na skutek jego wzrostu, jak i wzrostu włóczęgostwa, ogłoszono prawa, które zawierały sformułowanie, że żebractwo jest czynnością nielegalną.

Mimo upływu czasu i rozwoju cywilizacji, problem żebractwa pozostał i, jak na razie, nie ma skutecznego sposobu rozwiązywania tej kwestii. W Polsce ponowne natężenie żebractwa obserwowaliśmy w okresie transformacji ustrojowej, w wyniku której wielu ludzi miało trudności w dostosowaniu się do nowych warunków społeczno-ekonomicznych. Nie wszyscy jednak sprościli temu zadaniu bądź to ze względów ekonomicznych, bądź z nieumiejętności znalezienia się w nowej sytuacji.

Na ulicach polskich miast i miasteczek, a także przy zagrodach wiejskich pojawili się żebracy proszący o jałmużnę. Stoją lub siedzą z kartonowymi pudełkami, wyciągniętą ręką, położoną na chodniku czapką i oczekują na parę groszy od nieznanego przechodnia. Kartka zawieszona na szyi lub położona przy pudełku ma być informacją dla potencjalnych jałmużników, wyjaśniającą sytuację społeczno-ekonomiczną poszczególnych osób, ma nas przekonać o chorobie, trudnej sytuacji rodzinnej,

materialnej, o bezdomności, ubóstwie, ma nas skłonić do wrzucenia paru groszy. Są wśród nich również przybysze z Rumunii, Czeczenii, Mołdawii, Ukrainy, Bułgarii; niektórzy z małymi dziećmi, które od swoich opiekunów uczą się rzemiosła. Dzieci są wykorzystywane również jako „rekwizyty żebracze”. Jeżeli takie zjawisko występuje, warto więc odpowiedzieć na pytanie, na czym polega problem społeczno-ekonomiczny żebractwa we współczesnej Polsce w XXI wieku.

Kim są ci ludzie, co skłoniło ich do takiego stylu życia, czy jest to sposób na przetrwanie, jaka jest skala tego zjawiska w Polsce, czy żebractwo to wybór czy konieczność? Na te i inne pytania spróbowałam odpowiedzi w niniejszej pracy.

Przedmiotem opracowania jest żebractwo jako problem społeczny. Pojęcie kwestii społecznej stosuje się tutaj w znaczeniu nadanym mu przez naukę polityki społecznej – dla określenia skrajnie trudnych sytuacji życiowych jednostki i ich rodzin oraz utrwalającego się upośledzeniem pewnych kategorii społecznych. Podjęty problem nie ma także dostatecznego omówienia i wyjaśnienia w literaturze przedmiotu, a w moim przekonaniu jest to zagadnienie niezwykle złożone nie tylko w aspekcie poznawczym, ale także ważne w znaczeniu praktycznym. Celem opracowania jest więc charakterystyka i społeczno-ekonomiczna diagnoza problemu żebractwa we współczesnej Polsce oraz wskazanie podmiotom polityki społecznej działań, które ograniczyłyby to zjawisko.

Omawiając wymienione zagadnienia, proponuję wprowadzenie kilku nowych rozróżnień dotyczących typologii żebractwa, m.in. wprowadzenie podziału na żebractwo bierne i czynne, stacjonarne i włóczęgostwo, żebractwo instytucjonalne, płytkie i głębokie oraz profesjonalne i amatorskie. Przedstawiam nowe socjotechniki żebracze, tzn. figury żebracze. Na podstawie badań własnych nakreśliłam statystyczny obraz osoby żebrzącej w Polsce i podejmuję próbę zdefiniowania problemu.

Problematykę poznawczą niniejszej książki można wyrazić w następujących podstawowych pytaniach:

- Jak kształtuje się zjawisko żebractwa we współczesnej Polsce?
- Jakie są jego rozmiary i w jakich formach występuje?
- Jaka jest społeczna i demograficzna struktura żebractwa?
- Jakie są uwarunkowania społeczno-ekonomiczne problemu żebractwa?
- Jakie są i na czym polegają socjotechniki żebracze?

Przystępując do badań, hipotetycznie założyłam, że:

- żebractwo jest problemem o mikro- i makrostrukturalnych uwarunkowaniach ekonomiczno-społecznych,
- nie każdy żebrak to osoba uboga lub z marginesu społecznego,
- w większości wypadków żebractwo to styl życia, a nie konieczność,
- w polskiej polityce społecznej brakuje koncepcji przeciwdziałania żebractwu.

Weryfikacji powyższych hipotez dokonałam przeprowadzając badania terenowe za pomocą metod, które pozwalają na analizę zebranego materiału, przynoszącego odpowiedzi na postawione pytania i hipotezy badawcze.

Pierwsze badania zostały przeprowadzone w latach 1996-2001, a następnie w latach 2006-2008. Natomiast do roku 2012 wyniki badań uzupełniono o nowe wywiady z terenu Polski. Materiał obejmuje 253 pełne jednostki badawcze z terenu Poznania i kilku wybranych miast Polski o zróżnicowanej liczbie mieszkańców, takich jak Wrocław, Warszawa, Ostrów Wielkopolski, Środa Wielkopolska, Kalisz, Wałbrzych, Polanica Zdrój. Dobór miast był celowo-losowy.

Do badań dobierano osoby, których sylwetka, gesty, zachowanie, poza lub odpowiednie akcesoria i rekwizyty jednoznacznie wpisywały się w kulturę wyobrażeń o żebractwie. Badaniami zostali objęci również żebrzący w Polsce obcokrajowcy.

Za najbardziej odpowiednią metodę badawczą przyjąłam wywiad z osobą żebrzącą. Zastosowałam formę wywiadu swobodnego z elementami wywiadu narracyjnego, który bezpośrednio po jego przeprowadzeniu był przepisywany do kwestionariusza. Wywiad z żebrakiem stanowił główny element badań, gdyż nie tylko dostarczał informacji niezbędnych do przeprowadzenia analizy badawczej, ale również pokazał, że umiejętnie prowadzona rozmowa z żebrakiem może spowodować dokładne przedstawienie historii dojścia do żebractwa.

Kwestionariusz wywiadu uzupełniany był uwagami dotyczącymi wydarzeń ulicznych towarzyszących rozmowie, komentarzem do figury żebraczej przyjętej przez badanego oraz jego kondycji zdrowotnej.

Istotne podczas badań było wyodrębnienie i sklasyfikowanie nowych figur żebraczych jako swoistej socjotechniki, która w sposób bardzo wyrazisty ma przekonać przechodnia – potencjalnego jałmużnika, że powinien wesprzeć żebraka.

Badaniami objęłam również poznańskich przechodniów, którzy w przestrzeni ulicznej napotykali na swej drodze żebraka. W tym wypadku celem badań było ustalenie stosunku przechodniów do żebractwa. Badani wskazywali również, jakie instytucje powinny podjąć działania, by

zminimalizować to zjawisko oraz przedstawili własne obserwacje dotyczące procederu żebractwa. Za odpowiednią metodę badania przyjąłam tutaj krótki wywiad i obserwację. Materiał obejmuje także ponad 100 wywiadów oraz wyniki ankiet przeprowadzonych wśród bezdomnych przebywających w Fundacji Pomocy Wzajemnej „Barka” w Poznaniu oraz w Schronisku dla Bezdomnych Mężczyzn w Poznaniu-Szczepankowie. Celem powyższych badań była odpowiedź na pytanie, czy bezdomni będący obecnie mieszkańcami placówek dla bezdomnych, zanim do nich trafili, zajmowali się procederem żebractwa.

Do ważnych metod pozyskiwania materiału do niniejszej pracy należały również: analiza różnego rodzaju dokumentów urzędowych udostępnionych w instytucjach pomocy społecznej, wywiady z pracownikami pomocy społecznej, straży miejskiej, policji, straży granicznej oraz pracownikami instytucji pozarządowych, a także liczne obserwacje przeprowadzone zarówno w Poznaniu, jak i innych wybranych miastach Polski.

W przypadku żebrzących dzieci, przeprowadziłam wywiady w formie zaaranżowanych rozmów w barach lub w kawiarniach przy skromnym poczęstunku. Wzięłam również udział w eksperymencie ulicznym – wcielając się w rolę żebraczki. Eksperyment miał na celu, po pierwsze, określenie emocji z wiązanych z wejściem w tę rolę, po drugie, opisanie interakcji z przestrzenią uliczną.

Badania empiryczne dotyczące tematyki żebractwa stanowiły i stanowią dla mnie nadal duże wyzwanie, a także wywołują pewne emocje, wynikające z bezpośredniego kontaktu ze światem żebraczym.

Kończąc te wprowadzające uwagi, chcę serdecznie podziękować wszystkim, dzięki którym mogłam bliżej poznać i zbadać problem żebractwa.

Autorka